

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію А.О. Палаш «**Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі неокласиків**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія». Київ, 2023.

Дисертація А.О. Палаш «Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі неокласиків» – актуальне дослідження сучасної лінгвоукраїністики, детерміноване потребою нового об'єктивного аналізу знакових для історії української літературної мови постатей неокласиків у контексті соціокультурних і соціополітичних чинників їхньої діяльності та з урахуванням ідейно-естетичних цінностей доби, а також необхідністю застосування нових аспектів аналізу з метою поглиблення знань про семантичні та асоціативно-образні тенденції «словника культури», які формують основу інтелектуального мовомислення нації. Новизна праці полягає у використанні інтегративних зв'язків сучасної лінгвостилістики із залученням знань із галузей лінгвокогнітології, лінгвокультурології, літературознавства, філософії та формування на їх основі методів семантико-естетичного, когнітивно-текстового, рецептивного аналізу.

Теоретичну вагу дослідження розкриває належно структурований перший розділ «Теоретичні засади дослідження мовно-естетичних знаків культури в поетичній практиці київських неокласиків», основою якого стала задекларована методика аналізу художнього тексту. З погляду історичної стилістики та історії літературної мови обґрунтовано засади творення поезії неокласиків як фрагмента української національної лінгвокультури. Це можна кваліфікувати як безпосередній внесок українських мовознавців у розв'язання дискусійних питань епохи початку ХХ ст. Адже щодо цього літературно-культурного угруповання і досі точаться дискусії. Для мовознавців цінним є те, що поезія неокласиків і через століття асоціюється з давньогрецькою класикою, з її

естетичним світоглядом й ідеалом, з притаманним їй чуттям і розумінням форми, що стала основою художнього мислення і творчості.

Д. Наливайко зазначає: «як мало хто, Зеров розумів необхідність витворення національного культурософського міфу (в ніцшеанському значенні слова, як організувального духовного первня), що стає стрижнем культурного простору, і компонентами цього міфу стають Святослав на порогах Русі і князь Ігор». Це ті непроминальні образи, мовно-естетичні знаки, актуальність яких не згасає, а лише поглиблюється.

З огляду на це, висвітлені теоретичні проблеми роботи стосуються і безпосередньо предмету дисертації (світоглядно-естетичних засад мовотворчості неокласиків та їх лінгвістичної рефлексії, поетичної практики в історії українського художнього стилю та літературної мови) та поняттєвої бази (мовно-естетичного знаку культури).

Теоретичний розділ декларує інтегративний підхід для поглиблення й осучаснення знань про структурно-семантичні, асоціативно-образні можливості української поетичної мови, реалізовані у мовотворчій практиці неокласиків. У підрозділі 1.2. «Мовно-естетичний знак культури: інтерпретація поняття в сучасній лінгвостилістиці», очевидно, не вистачає інформації щодо критеріїв класифікації МЕЗК саме в творчості неокласиків у зв'язку з світоглядними засадами їх мовотворчості. Окреслення цих важливих теоретичних аспектів було б ключем до розуміння застосованого в роботі поділу на універсальні і національні МЕЗК. Задекларований інтегративний підхід може відповісти на запитання: чим парадигма МЕЗК неокласиків вирізняється на тлі літературного процесу поч. ХХ ст., представниками якого були не лише вони, а багато інших митців Розстріляного відродження – справжнього інтелектуального фонду нації. Цей матеріал був би інформативно-цінним для розуміння історії літературної мови загалом.

Частково це питання висвітлено в другому достатньо змістовному і науково доказовому розділі дисертації «Універсальні мовно-естетичні знаки культури в поетичному дискурсі неокласиків», спектр якого охоплює вічні універсальні

філософські проблеми митців художнього слова і людства – естетикологічні, онтологічні, екзистенційні. Дискусійним є питання, чи МЕЗК *творчість* є універсальним поняттям? Універсалії – це загальні поняття, що позначають роди й види буття. Універсальними в такому розумінні є явища і природні стихії: *вода, вогонь, земля*. А от поняття *творчість* філософський словник тлумачить як «продуктивну діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю». МЕЗК *творчість* і *краса* у філософському осмисленні – це передусім категорії екзистенційні, духовні, які протиставляють матеріальним основам буття.

МЕЗК *творчість* розкрито в ідейнопоказовій для неокласиків парадигмі: *митець, муза, слово, пісня, краса*. Цінними в лінгвоестетизації *митця* є палітра його переносних значень у тропях, що зумовлюють раціонально осмислені асоціативно-семантичні та оцінні трансформації, напр.: *З старої бронзи зброю владних слів / Переливаю радо на вогні. / Під невгамовним подихом вітрів / Безмежна праця, переможні дні!* (П. Филипович) (с. 53, 54). Деякі з них можна вважати гаслами українських неокласиків: *Великий майстер ярма помережить, / Таку сопілку дорогу зробить, / Що навіть мертвий у труні не влезить, / Коли вона залетіть, забринить* (М. Рильський) (с. 54). Перспективним у цьому плані було б укладання крилатих висловів українських неокласиків, тієї їхньої спадщини, за якою їх упізнаватимуть і теперішні, і майбутні покоління нації. Така практика в українському мовознавстві є і А.О. Палаш могла б у майбутньому таке завдання реалізувати.

У багатьох контекстах природно не можна визначити ключового знака, оскільки багато з них функціонують у тексті як синоніми *краса, поет, слово, майстерність*, напр.: *А ти, поете, всю красу з'єднавши, / Різьби карбовані рядки, / Рокам і пристрастям віддавши / Словами списані листки* (Ю. Клен) (с. 57). Палітра прецедентних імен (від європейських філософів і до національних митців) свідчить про інтелектуальні засади цієї літературно-мистецької течії (с. 65 – 72).

Ще однією важливою ознакою мови неокласиків була софійна концепція «вічної» краси, естетико-інтелектуальних цінностей: напр.; *Стоять кругом книжки, нетлінні, мов краса* (М. Рильський). А.О. Палаш вивчає такі тексто-семантичні вияви і дає їм належну наукову оцінку.

Серед онтологічних МЕЗК виокремлено одвічні філософські поняття буття людини – *час, простір*, серед екзистенційних – *життя, смерть*. Однією з визначальних особливостей мови неокласиків є представлення МЕЗК *життя* у кореляції з мотивом «відродження, народження», пор.: *Врятує вроду і себе людина, / Життя зросте під попелом руїн – / Велика мрія, мудра і єдина, / Недаром дзвонить у всесвітній дзвін* (П. Филипович) (с. 141).

Про актуальність пророчих слів неокласиків у наш час свідчить лінгвоестетизація поняття *смерть* з семою 'руїни': *Озороної глибини – / Ті, що у творчу круговерть / Несуть руїну, рабство, смерть, / І топчуть вам поля й сади* (М. Рильський) (с. 150).

У розділі третьому «Мовно-естетичні знаки національної культури у поетичному дискурсі неокласиків» репрезентовано два визначальні страти МЕЗК – космогонічні та етноідентифікаційні.

Космогонічними мовно-естетичними знаками є *земля, вогонь*. Виразну етноконотацію, як показує авторка дисертації, містить образ землі – матері в ідіостилі М. Рильського: *Земле, хліборобська мати, / Обперезана річками голубими, / У зеленому високому очіпку, / У мережаній китайчатій запасці, / В плахті, критій квітами ясними* (М. Рильський). У цьому контексті поетичне словосполучення *хліборобська мати* апелює до світоглядного стереотипу «українці – нація хліборобів» (с. 158).

Етномарковану семантику поняття *вогонь*, що асоційовано з випаленою руїною, розкривають культурно-політичні умови України в історичній ретроспективі, напр.: *Лети до хат, в яких мій брат, / І друг мій, і сестра, / Які пустошить супостат, / Пожежса пожира, / І голубом прилинь до ґрат / На березі Дніпра. / Скажи, що з братами повік / Я в щасті і в біді, / Що краще б вирвав*

свій язик, / Аніж служить орді, / Яка кривавить води рік / Веселі, молоді
(М. Рильський) (с. 167).

Етноідентифікаційні мовно-естетичні знаки культури логічно представлено через лінгвоестетизацію понять *Україна, Київ*. Національно-конотованим є поетичний хронотоп, представлений не тільки традиційними номінативами на означення часу (*літа, вік, епоха, ера, минуле, майбутнє, день, ніч, весна, літо, осінь*), а й історично маркованими мовними одиницями, які слугують своєрідними символами минулого МЕЗК України, серед яких: *печеніги, половці, обри, татари, варяги, Аскольдова могила*. Це той поетично втілений національний міф, про який говорить Д. Наливайко. Високого звучання у творах неокласиків набуває героїка козацької доби, яка асоціюється з образами *Січі, острова Хортиці, гетьманської булави, бунчука, гетьмана* – символів націєтворення України.

Неокласичну основу творення України влучно висловив Юрій Клен: *А нам Данилова корона, / протоптаний варягом слід, / і Ярославів закони, / і Мономахів заповіт* (с. 175). Вербальними маркерами мовотворчості неокласиків є передусім власні назви, зокрема імена відомих історичних осіб, творців національної історії та культури, зокрема київських князів Святослава та Ігоря. У дисертації про це йдеться в аналізі поняття *Київ*. Бажано було б наголосити саме на таких показових для неокласиків особливостях, чітко назвати декілька таких маркерів, за якими можна і через сто років у контексті початку ХХ ст. впізнати їх унікальний ідіостиль.

Обґрунтованим є теоретико-узагальнювальний висновок про те, що ключові мовно-естетичні знаки національної культури в дискурсі неокласиків – це образи, що вже універсалізовані в процесі становлення та розвитку української поетичної мови як носії й вербалізатори національного колективного досвіду – міфопоетичного, фольклорного, а також історично-культурного, соціального та літературно-художнього (с. 184).

У тексті дисертації є деякі технічні, лексичні помилки. Замість *напрями* часто вживаний іменник *напрямки* (с. 147, 155, 171...). Нелогічною є варіантність прикметників *естетикологійний*, *естетикологічний* (с.189, 190).

Загалом дисертація і публікації А.О. Палаш виконані на належному науковому рівні, в основі яких достатня для реалізації поставлених завдань кількість емпіричного матеріалу. Авторка дисертації опублікувала дев'ять статей, з яких чотири – у фахових виданнях України, дві – за кордоном, які відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінетів Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Основні положення дисертації представлено в доповідях на одинадцятьох всеукраїнських і міжнародних наукових заходах.

Отримані результати дослідження суттєво доповнюють інтегративний напрям досліджень лінгвостилістики, засвідчуючи важливість вивчення мови українських митців в контексті історико-культурних умов творення тексту.

Достовірність та логічність висновків уможливило достатня кількість емпіричного матеріалу. Оволодіння методологією наукової діяльності, належний рівень обізнаності теоретичного матеріалу забезпечили доказову наукову реалізацію поставлених завдань.

Результати створення типології мовно-естетичних знаків культури українських неокласиків у рецензованій дисертації відкривають перспективу для реалізації евристичного потенціалу і в широкому (загальнопоетичному), й у вузькому (на рівні естетичної платформи, літературної генерації, школи, угруповання, ідіостилю) вимірах. Сучасна лінгвістична інтерпретація поетичних текстів неокласиків та застосування інтегративного підходу до аналізу зафіксованих мовно-естетичних знаків світової та національної культури уможливило стереометричний опис мовотворчості митців української культури в кореляції з національною словесною традицією.

Уважаємо, що дисертація А.О. Палаш «Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі неокласиків» – це завершена самостійна кваліфікаційна наукова праця, яка містить нові науково обґрунтовані результати з оприявненим розв’язанням важливих проблем сучасної лінгвостилістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики – національно-культурної ваги мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі М. Рильського, М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича, Юрія Клена як універсальних вербальних носіїв знань у проєкції на тяглість їх актуалізації та реактуалізації в історії української літературної мови.

Про належний науково-методологічний рівень дисертації свідчить її новизна, безсумнівна актуальність, вагомий рівень реалізації завдань, незаперечна теоретична і практична цінність. Уважаємо, що робота відповідає чинним вимогам нормативних документів до захисту дисертацій, а її авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Рецензент:

доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови
та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Т.А. Коць